

Fornorsking og økumenikk:

Peter Hognestads innsats for norsk kristendom og verdensvid einskap.

Per Halse

*Fødd 1957. Cand. theol. MF 1984. PhD UiO 2009.
Førsteamanuensis Høgskulen i Volda. Har skrivne
biografien **Peter Hognestad. Språkstrid og heilag
fred** til 150-års-jubiléet for hans fødsel hausten
2016.*

Abstract

Norwegianization and ecumenism. On the Work of Peter Hognestad.

After the dissolution of the union with Denmark in 1814, the written language in Norway continued to be Danish. This differed much from the spoken language of the vast majority of Norwegians. The autodidact linguist Ivar Aasen (1813–1896) found that the Norwegian dialects had a great deal in common with each other as well as with the ancient Old Norse, and he established a new written version of Norwegian (nynorsk/new Norwegian).

Peter Hognestad (1866–1931), bishop of Bergen from 1916, was a pioneer in ecclesiastical use of this «nynorsk» (New Norwegian). He translated the Lectionary and Service Book, a few hymns and much of the Old Testament. He was co-editor of *Nynorsk salmebok* and the very first to use New Norwegian consequently in his office as bishop.

This article reminds that Hognestad's struggle for «norwegianization» went hand in hand with a strong engagement in international and ecumenical work. In both cases he was concerned about the missionary task of "making ready the way of the Lord", i.e. removing hindrances for the Gospel.

Søkeord: *Fornorsking – Bibelomsetjing – Nynorsk kyrkjespråk – Økumenikk – Kristen einskap*

Våren 1916 feira Det norske bibelselskap sine fyrste hundre år i arbeid for norske biblar til det norske folket. Den nye Bergens-bispen, Peter Hognestad, slo litt malurt i festbegeret: «Sanningi er at me ikkje enno hev bibelen heilt umsett paa norsk».¹ Ei varsam fornorsking var gjennomført i den nyaste omsetjinga frå selskapet (GT 1891 og NT 1904),² men mange opplevde framleis bibelspråket som dansk. Det var tradisjonstungt og lite prega av norsk tungemål.

Peter Hognestad var fødd i Time på Jæren i 1866. Etter teologisk embetseksamen i 1891 verka han som hjelpelærer i teologi og eitt år som sekretær i Stavanger ynglinge-foreining. Frå 1896 til 1903 arbeidde Hognestad ved lærarskulen på Notodden, og det siste året var han konstituert som styrar. Palmesøndag 1901 heldt han den fyrste høgmesspreika på nynorsk i Noregs hovudstad, og i 1903 vart han tilsett som stiftskapellan med særleg ansvar for bygdeungdom i byen og for å halde gudstenester på landsmål. Frå 1908 underviste Peter Hognestad i gamaltestamentlege emne ved Menighetsfakultetet, og han var biskop i Bjørgvin frå 1916 til han døydde i 1931. I seinare år har det kome fleire studiar om den tidlege «nynorsk-kyrkja». ³ Til 150-års-jubiléet i haust har også han som etter Elias Blix vart hovudmannen i å forme og fremje eit nynorsk kyrkjespråk fått ein biografi. ⁴ Peter Hognestad var ikkje berre ihuga målmann, bibelomsetjar og salmebokredaktør, men også folkeopplysar, forkynnar, prestelærer, sentral kyrkjeleiar og engasjert økumen. Forteljinga om livet og innsatsen hans utfordrar klassiske framstillingar av norsk kultursøge som ein strid mellom frilynte, radikale, grundtvigianske framstegsfolk på eine sida og konservative, pietistiske «mørkemenn» på den andre. Presten Hognestad stod på mange vis mellom slike fløyer, og det var han ikkje åleine om. Denne artikkelen vil fokusere på fornorskinga av religiøse tekster og arbeidet for kristen einskap. Begge deler handla for Hognestad om misjon. Han ville fjerne det som hindra Kristi evangelium i å nå hjarta åt folk.

Kristendom og folkeliv

er den programmatisk tittelen på ei samling talar og foredrag som Peter Hognestad gav ut i 1913. Han var oppteken av å halde saman slikt som andre ville skilje: Det menneskelege og det kristelege, pietistisk og frilynt, haugiansk og grundtvigiansk, norskdom og kristendom. I studietida innsåg han at det var viktig å setje seg inn i filosofisk vitskap, men stoffet var ikkje lett å få tak på:

Når eg no les dette i bøkene og ser den vrange og innviklade måten alt er sett fram på, so ein lyt sitja lange stunder berre um ein skal finna ut, kvat mannen, som skriv, verkeleg vil segja – for mest alle filosofarne skriv eit forfælande mål – so ynskjer eg berre, at eg i fullaste mål kunde gjera alle dei filosofiske tankar til mine, ja sjølv læra å tenkja til botn filosofisk, og so kunna setja dette fram for folk flest på ein slik måte, at kvermann kann forstå det. ⁵

Det vart ei sentral oppgåve å gjere djupe tankar forstålege, og Hognestad arbeidde med det gjennom alle fasane av livet. Språkføringa vart då eit kjernepunkt. Nynorsken la til rette for å bruke ord og seiemåtar som folk rundt i landet var fortrulege med. Sommaren 1902 vart Hognestad oppmoda av Arne Garborg til å konsentrere seg om vitskapleg arbeid. Sambygdingen takka med eit langt brev og var open om kva han ville vie livet til:

No ser eg allvisst eit maal, som lenge hev stade klaart for meg. Me maa faa skrifter paa nynorsk um tankeemne i alle tankegreiner, ogso den theologiske grein [...] Her hev eg tenkt meg ein plass for meg [...] Eit skarpt studium og so fram med dei djupaste og høgaste sanningar i klare preikur, fyredrag og skrifter som folk flest kunde faa godt av. Den som kunde det! ⁶

Idealet var å kombinere presteteneste med fagleg arbeid og folkeleg formidling. Slik staka Hognestad ut kursen for livsferda. Til bispevigsla i 1916 formulerte han målsetjinga i konsentrert form: «Mitt høgste ynskje er aa faa vera ei liti røyst som ropar mitt norske folk heim til seg sjølv, heim til kyrkja, heim til Gud.» ⁷ Visjonen vitnar om eit tydeleg misjons-perspektiv på tenesta.

Språket og sjela

Peter Hognestad voks opp med eit skriftspråk som skilde seg mykje frå daglegtalet. Som konfirmant for Lars Oftedal i Stavanger skreiv han heim og underteikna på tradisjonelt vis med «eders søn Peder».⁸ Som student byrja han skrive privatbrev på landsmål, og som seminarlærer i Telemark tok han folkespråket i bruk også som undervisar og forkynnar. Nynorsk kyrkjespråk vart ei hjartesak for Hognestad. Han argumenterte for det ved å vise til Martin Luthers verk. Reformasjonen var ikkje fullført i Noreg. Salmesongen mangla kraft sidan tekstene ikkje var på folkemålet. Magnus Brostrup Landstad hadde prøvt å få inn nokre norske ord og vendingar i salmeboka, og Elias Blix tok steget fullt ut.⁹

I ei evangelisk kyrkje må salmeskrivarane vere både bibelske og folkelege, hevda Hognestad, og etter det målet hadde ingen i Noreg nått så høgt som Blix: «Den full-lærde er glad naar han kann koma tvertigjenom lærdomen, paa hi sida, og tala dei klaare og sterke ord som far og mor, ja dei smaae systkin kann skyna. Ein slik lærd mann er Blix». Verket hans ville gjere «det som endaa er ugjort av reformation i vaart land: *faa salmesongen og folkemaalet saman inn i kyrkja*. Og daa skal me kanskje faa ei evangelisk folkeforkynning, som me endaa ikkje hev set maken til her i landet».¹⁰ Språket måtte ikkje hindre budskapet i å nå fram. Difor brukte Hognestad det norske folkemålet i tale og skrift, og han sparde seg ikkje i tenesta for det han trudde på. Vinteren 1900 sette han om Tekst- og altarboka for Den norske kyrkja, og seinare arbeidde han mykje med bibelomsetjing. Professor Blix hadde byrja på Davids-salmane, men fekk sett om berre dei femtitte fyrste før han døydde. Peter Hognestad fullførte slik at Bibelselskapet kunne gje ut *Salmarne* i 1904.

Til ei NT-utgåve med bilete i 1908 reviderte Hognestad språkføringa frå det fyrste landsmålstestamentet. Seinare vart han hovudmann i ein stor dugnad for å setje om heile Bibelen. Då denne «Fyrebilsbibelen» kom i 1921, hadde Peter Hognestad i tillegg til Salmane sett om Ordtøka og Preikaren, fire kapittel av fyrste Kongebok, 27 kapittel av Jesaja, profetane Obadja, Habakkuk og Malaki saman med venen Bernt Th. Anker – og Romarbrevet.¹¹ Vel så omfattande og krevjande var arbeidet med redaksjon og korrektur som han gjorde for heile Bibelen i lag med filologen Gustav Indrebø. Etter den innsatsen var det ikkje snakk om å kvile på laurbæra. «No er det den norske salmeboka som ligg fyre. Ei stor oppgaaava», skreiv Hognestad til venen og kollegaen Bernt Støylen. Saman med sokneprest Anders Hovden fekk dei to biskopane oppdraget, og i 1925 vart *Nynorsk Salmebok* gjeven ut og autorisert til kyrkjebruk. Desse krafttaka for å gjere norsk folkespråk til eit verdig og tenleg kyrkjemål gjorde Hognestad og dei andre pionerane attåt ordinære fulltidsarbeid.

Peter Hognestad synest ha vore ein roleg og fredsæl mann. Men språkkampen var kvass tidleg på 1900-talet, og Hognestad vart ståande midt i striden. Då han i 1901 heldt palmesøndagspreike på landsmål i Johannes-kyrkja, var det mykje kritikk i avisene og *Aftenposten* spurde kvifor det skulle talast på eit språk «hvortil der ialfald ikke paa en Afstand af hundrede kilometer frå Byens Torv kan præsteres noget tilsvarende».¹² Hognestad vart GT-lærer då Menighetsfakultetet kom i gang i 1908, men kammerherre Løvenskiold ville ikkje lenger støtte institusjonen når der vart undervisning på landsmål: «Maalet omfattes med saare liden Kjærlighed af Flertallet af det norske Folk, saaledes at det er at forudse, at Menighedsfakultetet, der skulde være en Skole for de mange, nu kun bliver det for nogle faa».¹³ Ein innsendar i *Morgenbladet* var redd for at språkbruken åt GT-læraren kom til å gjere ende på den nye skulen, for ingen student ville søkje seg til ei undervisning som var uråd å skjøne.¹⁴ Realiteten var at Hognestad vart vel forstått og godt likt både som lærar, prest og biskop. Men byborgarane i Bergen tok det tungt at han ikkje ville bruke riksmål i domkyrkja. Den respekterte forretningsmannen og lokalpolitikaren Johan Martens skreiv at bispnen gjerne måtte tale jærsk på Jæren og sogning i Sogn, men i byen burde han bruke den språkforma «som ligger den bergenske dialekt nærmest og som alle helt forstaar». Alvoret i saka vart framheva i ei understreking av at «der er i vort

samfund de viktige stillinger hvor indehaveren ikke har ret til at vove den risiko en dag at maatte erkjende at han har gjort det kristne samfund en bjørnetjeneste».¹⁵ Peter Hognestad var «ingen sprogstridens lurblåser», skreiv redaktør Johannes Lavik i *Dagen* då biskopen døydde: «Men han var fast og urokkelig i det forsett bare å tale sitt eget mål, sitt morsmål».¹⁶ Det handla ikkje berre om å «vere seg sjølv», men om å forme og fremje eit naturleg og tenleg norsk språk som kunne rydde veg for Guds ord til hjarta åt folket. Det gamle bibel- og kyrkjespråket hadde nok alvor og høgtid over seg, men det nye var så mykje meir «heimleg» og opna for klarare forståing. Nokre døme kan hjelpe oss til å fatte den språklege fornyinga som Hognestad og andre arbeidde med.

Bekken brusar og språket frisknar

Peter Hognestads fyrste store omsetjingsarbeid var *Tekstbok for Den norske kyrkja* og *Altarboka for Den norske kyrkja*. Gudstenesteordninga og dei tilhøyrande bibeltekstene fekk nynorsk språkdrakt vinteren 1900, men den offentlege autorisasjonen kom ikkje før hausten 1907. I mellomtida vart liturgien nytta ved særskilde høve, som ved Hognestads eigne landsmålmesser, og i samråd med andre gjorde han etter kvart nokre justeringar i tekstene.¹⁷ Syndsvedkjenninga og takkekollekten for nattverden tener her som uttrykk for fornorskinga:

Altarboka på riksmål	Hognestads omsetjing
<p><i>Synsbekjendelse</i></p> <p>Jeg arme, syndige Menneske bekjender for Dig, hellige, almægtige Gud, min Skaber og Gjenløser, at jeg ikke alene har syndet mod Dig i Tanker, Ord og Gjerninger, men ogsaa er undfangen og født i Synd, saa at jeg for Dig, retfærdige Gud, er ganske og aldeles straffskyldig og fordømmelig. Derfor henflyr jeg til Din store Barmhertighed og beder for Jesu Kristi Skyld: Gud, vær mig Synder naadig!</p> <p><i>Takkekollekt for Nadverden</i></p> <p>Vi takke Dig, Herre, almægtige, evige Gud, at Du har vederkvæget os med disse Dine salige Gaver. Nu bede vi Din Barmhertighed, at Du ved samme Dine Gaver vil styrke vor Tro paa Dig og gjøre Kjærligheden brændende mellem os selv indbyrdes, for Din Søns, Jesu Kristi, vor Herres, Skyld!</p> <p><i>Alterbog for den norske Kirke</i> (autorisert 14.2.1889 til bruk frå advent same året), Kristiania 1893 (Grøndahl) ss. 9 og 23.</p>	<p><i>Sannkjenning av syndi</i></p> <p>Eg arme, synduge menneskje sannar for deg, heilage, allmechtige Gud, min skapar og atterløysar, at eg inkje berre hev synda imot deg i tankar, ord og gjerningar, men ogso er avla og fødd i synd, so eg for deg, rettferdige Gud, er heilt og fullt skyldig til refsing og fordøming. Difor flyr eg til di store miskunn og bed for Jesu Kristi skuld: Gud ver meg syndar naadig!</p> <p><i>Takkekollekt for nattverden</i></p> <p>Me takkar deg, Herre, allmechtige, ævelege Gud, at du hev kveikt oss upp med desse sæle gaavorne dine. No bed me di miskunn, at du ved desse same gaavorne vil styrkja vaar tru paa deg og gjera kjærleiken brennande millom oss sjølv innbyrdes, for son din, Jesu Kristi, vaar herre, skuld!</p> <p><i>Tekstbok og Altarbok for den norske kyrkja</i> (autorisert 28.10.1907), Kristiania (Salmebogforlaget) 1908 ss. 368–69 og 383.</p>

Peter Hognestad vart ikkje diktar som fleire av dei andre nynorsk-pionerane. Men han er meister for fleire gjendiktingar som har vorte folkeeige rundt i landet. «Fager kveldsol smiler» stod på trykk fyrste gongen i *Norsk Barneblad* i 1904.¹⁸ Med mindre justeringar kom versa i Bernt Støylens *Songbok for sundagsskule og oppbyggjingsmøte* (1906), i fyrste bandet av leseboka for folkeskulen som Støylen gav ut saman med Nordahl Rolfsen (1907) og i Lars Søråas si *Skulesongbok* (1908). Våren 1910 sette Hognestad songen i det kristelegde målbladet *Stille Stunder* med denne merknaden:

De kjenner alle den kveldsongen «Aftensolen smiler». Tekst og tone andar fred og samklang. Men formi for songen er dansk, baade i maal og naturbilæte. Den tyske originalen av H. Hoffmann er i grunnen mykje meir norsk. Der brusar bekken fraa fjellet, medan den danske bekken «risler sagtelig gjennom mark og skove».¹⁹ Den danske omsetjinga som Hognestad viser til, stod i mange norske songbøker gjennom hundre år frå midten av 1800-talet. Nynorsk-versjonen fekk si endelege form i samband med Gustav Jewnsens utkast til revidert kyrkjesalmebok i 1915, og Terje Aarset har dokumentert korleis bekkbrusen frå fjellet steg for steg vann over «Bækkens Vove» og den gamle «Aftensolen».²⁰ Her er Hognestads gjendikting jamført med den tyske originalen og den danske teksta:

Abend wird es wieder	Aftensolen smiler	Fager kveldsol smiler
Abend wird es wieder; über Wald und Feld säuselt Frieden nieder, und es ruht die Welt.	Aftensolen smiler over Jorden ned, og Naturen hviler taus i hellig Fred.	Fager kveldsol smiler over heimen ned, jord og himmel kviler stilt i heilag fred.
Nur der Bach ergiesset sich am Felsen dort, und er braust und fliesset immer, immer fort.	Ikkun Bækkens Vove risler sagtelig, gjennom Mark og Skove hen den slynger sig.	Berre bekken brusar frå det bratte fjell, høyr kor sterkt det susar i den stille kveld!
Und kein Abend bringet Frieden ihm und Ruh', keine Glocke klinget ihm ein Rastlied zu.	Ingen Aften bringer Standsning i dens Fjed, ingen Klokke ringer den til Ro og Fred.	Ingen kveld kan læra bekken fred og ro, ingi klokke bera honom kvilebod.
So in deinem Streben bist, mein Herz, auch du: Gott nur kann dir geben wahre Abendruh'.	Saa mit Hjerte stunder i sin Kjærlighed, til jeg engang blunder i en evig Fred.	Så mitt hjarta stundar, bankande i barm, til eg ein gong blundar i Guds faderarm.
A.H. Hoffmann von Fallersleben 1837.	Etter Hoffmann ved J.D. Behrens 1850.	Etter Hoffmann ved Hognestad 1904/1915. ²¹

I tillegg til «Fager kveldsol» har fire omsetjingar av Peter Hognestad vorte så godt mottekne at dei framleis er med i salmeboka. Det er ein julesong og tre som no særleg vert nytta i gravferder: «Det hev ei rosa sprunge», «Leid, milde ljøs», «Så tak då mine hender» og «Å, ver hjå meg».²²

Då Hognestad i 1915 hadde sett det bibelske visdomsskriftet Forkynnaren om til nynorsk, gav han det ut i ei populærvitenskapleg bok med den talande tittelen *Preikaren. Ei bok um hjartsyn og svartsyn paa livet*. I faglege, men ofte også lyriske og personlege vendingar faldar GT-læraren ut eit stort lerret med det han oppfattar som sentrale spenningar i Bibelen frå skapings saga og fram til kristendomen. Det handlar om tid og æve, optimisme og pessimisme, makt og avmakt, om å herske eller tene, om lukke og fåfengd. Nokre vers frå det allegoriske diktet om alderdomen illustrerer skilnaden mellom tradisjonelt bibelspråk og det nye norske:

Bibelselskapets tekst frå 1891 (til 1930)	Peter Hognestads omsetjing 1915
<p>Og tænk paa din Skaber i din Ungdoms Dage, førend de onde Dage kommer, og Aar indtræder, om hvilke du skal sige: De behager mig ikke, førend Solen og Lyset og Maanen og Stjernerne formørkes, og Skyerne kommer igjen efter Regnet – [...]</p> <p>førend Sølvsnoren borttages, og Guldskaalen sønderslaaes, og Krukken sønderbrydes ved Kilden, og Hjulet sønderknuses og falder ned i Brønden, og Støvet vender tilbage til Jorden og bliver som det var før, og Aanden vender tilbage til Gud som gav den.</p> <p>Prædikeren (Fork.) 12, 1–2 og 6–7.</p>	<p>Og tenk paa din skapar i ungdomsdagarne, fyrr dei vonde dagarne kjem, og det lid til dei aari daa du lyt segja: Eg likar deim ikkje; fyrr soli myrkjest, og ljuset og maanen og stjernorne, og skyer kjem att etter regnet; [...]</p> <p>fyrr sylvsnori slitnar, og gullskaali brotnar, og krukka ved kjelda gjeng sund, og hjulet dett brotna i brunnen, og moldi fer atter til jordi som fyrr ho var og aandi gjeng atter til Gud som gav ho.</p> <p>Preikaren (Fork.) 12, 1–2 og 6–7.</p>

Peter Hognestad arbeidde mykje mellom ungdom, og han var oppteken av at kyrkja skulle bruke språk som tiltala og kommuniserte med den oppveksande slekta. Det handla ikkje berre om å bruke norsk folkemål framfor dansk-prega riksmål, men også om å velje oppdaterte og folkelege former i landsmålet. Då Nytestamentet vart omsett i 1880-åra, var det viktig å vise at det nye skriftspråket ikkje var for simpelt til dei religiøse tekstene. Respekten for det tilvande var stor, og vekta på tradisjonell «høgstil» hadde ifølgje Hognestad gått på kostnad av folkelege seiemåtar.²³ Sjølv gjorde han mykje for å få det nynorske kyrkjespråket meir «naturleg» og oppdatert etter vedteken rettskriving tidleg på 1900-talet. Samstundes måtte det bibelske innhaldet gjevast att så korrekt som råd.

Hognestad gav både ros og ris til omsetjingane av professor Alexander Seippel. Han sette stor pris på kor godt Seippel gav att poesien frå grunntekstene. Samanlikna med tradisjonelt bibelspråk, og også med det fyrste landsmålstestamentet, æra Hognestad professoren for å ha «ryddet ordentlig op og latt folkemaalet spille med sin egen tone». Men han var kritisk til at omsetjinga stundom gjekk for langt i å vrake bibelske uttrykk som Seippel ikkje fann i det levande folkemålet. Når Johannes døyparen forkynte «Vend om!» og «ber då frukt som svarar til omvendinga» (Matt 3, 2 og 8), vart det hjå Seippel «Gjer bot!» og «ber daa frukt som svarar til eit nytt hjartelag». Det er til å forstå, men Hognestad peika på at «sammenhængen mellom omvendelse og liv kommer ikke saa klart frem som naar man med grundteksten bruker det samme ord». Eit anna ankepunkt var at omsetjingane hadde fjerna seg frå normal rettskriving og vorte meir farga av dialekten Seippel kjende frå Setesdal.²⁴ I tenestene som prest, lærar og biskop var Peter Hognestad oppteken av å kople bibelsk kristendom med norsk folkeliv. Arbeidet med nynorsk liturgi, bibel og salmebok skulle fremje både det nasjonale og det kristelege. Motivasjonen var å gjere den bibelske budskapet forståeleg, kjend og kjær. Hognestad såg det som eit luthersk prinsipp å «skapa sjølvstendige og mynduge kristne». Kyrkja ynskte at folket skulle få opplysning og kunnskap.²⁵ Då laut også språklege hinder rivast ned.

Ingen heimfødning

Heimen, heimhug og heimvending tala og skreiv Hognestad ofte om som dei høgste ideal.²⁶ For han sjølv stod det ikkje i motsetnad til å reise ut og verte kjend med andre folk og kulturar. Ved starten av 1900-talet opplevde han at «heimfødningen» ikkje lenger var vanvyrd. Nasjonalt vart det etterspurnad etter slike som «endaa hev si norske tunge uskipla og ufalska», og på det religiøse området var moderne «profetar» ått å verte «trøytte menn» som lengta heim.²⁷

Hognestad heldt alltid fast på verdiane frå oppveksten; luthersk barnelærdom og norsk bondekultur. Samstundes var der spenningar i kristendomen han voks opp med. Foreldra var nært knytte til vekkingspresten Lars Oftedal og bedehusrørsla: «Var det noko som var fullkome for meg i barndomen, so var det Oftedal, var det nokon som eg syntest var, som ein prest og kristen *skulde* vera, so var det Oftedal», minnst Peter seinare. Han og syskena vart likevel aktive i det kristelege ungdomslaget som den kulturopne og politisk konservative sokneprest Anton Meyer stod i brodden for. Peter Hognestad fekk såleis tidleg røyne at det ikkje var berre *eitt* svar på mange av dei store spørsmåla, og gjennom livet vart han ofte ståande i ein formidlarposisjon mellom ulike motsetnader.

Rotfestet frå det religiøse Rogaland hindra ikkje nyfikne på det framande og reisehug. I Kristiania nytta unge Hognestad snart høva til kulturopplevingar så vel som til å sjå seg om både i og rundt byen.²⁸ I september 1889 fekk teologi-studenten vere med på nokre av møta i den internasjonale Orientalist-kongressen som fann stad i Stockholm og Kristiania det året.²⁹ Der fekk han sjå og høyre framståande vitskapsmenn frå dei fleste landa i Europa, men løgnast var det å oppleve «sjølve austerlendarne»:

Hinduar var det ein bråte av, folk frå Japan, Persia, Ægypten, Arabia, Algier, kver i sin bunad. Frå Bombay var ein, som skulde vera øvstepresten for elddyrkjararne, han gjekk klædd i kvit brok og trøya og ei høg kvit huva, han såg mest ut som ein bakar elder murar. Frå Algier var der tvo arabiske kadiar eld[er] domarar. Dei hadde beintfram tekjet eit stort kvitt laken og sveipt ikring seg, soleis såg det ut iminsto.³⁰

Det «austerlandske» eller «orientalske» verka naturleg nok eksotisk for bondestudenten. Ein viss kjennskap til andre land og tilhøve hadde han like fullt frå før. Kystområda i det sydvestlege Noreg var opne mot omverda, og kristenlivet i Rogaland tok raskt til seg impulsar utanfrå. Peters konfirmantprest Lars Oftedal så vel som den lokale soknepresten Anton Meyer hadde begge gjort teneste utanlands, og Stavanger var frå midt på 1800-talet «misjonsbyen» framfor andre.³¹ Hognestad hadde såleis både høyrte og lese ein god del om andre folk og kulturar, men det var fyrst som førebuing til undervisningsoppgåvene ved det nye Menighetsfakultetet at han sjølv kom ut på studieferd. Med stipend frå fakultetet og frå Stortinget var Hognestad ved tyske universitet våren og sommaren 1908 – og på ny reise til Skottland, England, Frankrike og Tyskland i 1910. Det var bra å verte oppdatert på den teologiske forskinga, men forkynninga åt dei liberale prestane hadde han lite til overs for:

Ja, det er syrgjelegt aa segja, men det var lite kristendom i preikorne deira [...] Men du aa du, kor ordi strøymde or deim, og for fakter dei hadde! Armarne gjekk som vindkvernar [...] No skulde eg vera komen til den store heimen, der alt aandsliv var so mykje rikare. Daa saag eg for mi indre syn Gustav Jensen som stend paa preikestolen roleg som ein stolpe. Men or hans munn kjem *livande* evangelium. Aa, kor uendeleg mykje meir eg hev fenge hjaa han enn hjaa desse vindkvernarne.³²

Gustav Jensen (1845–1922) var «ideal-presten» for mange norske teologar på slutten av 1800- og byrjinga av 1900-talet. I åra 1881–88 og 1895–1902 var han hovudlærar ved Det praktisk-teologiske seminaret. Mellom dei to periodane var han prest i Kristiania og frå 1902 stiftsprost. Jensen kombinerte konservative og moderne haldningar, og han heldt seg unna skarpe teologiske stridar. Han var hovudmann i den omfattande fornyinga av gudsteneste-liturgien frå 1880-åra og publiserte preikesamlingar så vel som teologiske utgreiingar.³³ Hans *Prædikener paa Kirkeaarets Søndage og Helligdage* (1898) sende Peter Hognestad som gåve til foreldra då dei fylte sytti år: «for han er den presten eg set høgast av alle her i landet».³⁴ Til revisjonen av Landstads salmebok laga Gustav Jensen ei bønnebok som Hognestad sette om til nynorsk – med takk til sin «læremeister og sjælesyrgjar for den gode gaava han her hev gjeve».³⁵

I 1910 fann Hognestad det interessant og lærerikt å få med seg mykje av årsmøta i

dei reformerte kyrkjene i Skottland, men gudstenestene likte han betre i England. Engelske kapell, kyrkjer og katedralar hadde i alle fall altar, og liturgien var rikare enn i det kalvinsk-reformerte Skottland – der presten leia heile gudstenesta frå ein stor preikestol. Men når det gjekk så langt at staselege drakter, røykjelse og høgtidlege prosesjonar trengde unna preika, fall det ikkje i Hognestads smak. Til Tyskland la han vegen om Paris, og på søndagen var han i Notre Dame: «Messa paa latin var vel nok, men preikestolen stod tom.» Samstundes som den reisande sette pris på element frå ulike tradisjonar, er det ikkje tvil om kvar han kjende seg mest heime: «No er eg i Berlin, og her er preika. Lite evangelium er der vel i mange preikor, men eg hev søkt dei prestar som eg visste hadde mat for sjæli. Og eg gjekk der ikkje faafengt. So var det atter kjende salmetonar, og Luthers tyske maal. Jau eg var paa heimveg.»³⁶

Kristen einskap

Etter tre år som biskop i Bergen vart Peter Hognestad våren 1919 oppsøkt av to anglikanske biskopar og sekretæren deira. Dei kom frå USA og reiste rundt i Europa for å førebu ei storsamling av heile den verdsvide kyrkja. Nokre år seinare mintest Hognestad det møtet på kontoret sitt, og han refererte frå rapporten som utsendingane skreiv: «'We found his Lordship in a cautious and interrogatory mood' – me fann biskopen i ei varsam og spyrjande stemning, men 'We think we left him an advocate of our cause', me trur me gjekk fraa han att som ein talsmann for vaar sak.»³⁷ Samtalen gav næring til eit livsvarig økumenisk engasjement.

Samarbeidet mellom kyrkjene utvikla seg langs to hovudspor i mellomkrigstida. Anglikanarane frå USA representerte «Faith and Order». Dei arbeidde for ein verds-konferanse som skulle ta føre seg tru og kyrkjeordning. Det store målet var organisk einskap mellom alle som vedkjende trua på Jesus Kristus som Gud og frelsar. Det andre hovudsporet fekk nemninga «Life and Work». I staden for diskusjonar om truslæra ville dei byrje med praktisk arbeid for å løyse etiske og sosial-politiske utfordringar. Den respekterte og aktive erkebiskopen i Uppsala, Nathan Söderblom, var sentral i den rørsla. Anten ein prioriterte «Faith and Order» eller «Life and Work», var der mange hinder å vinne over for å nå samforståing og fellesskap.

Det fyrste økumeniske møtet skipa Life and Work til i Stockholm sommaren 1925. Nidaros-bispen Jens Gleditsch var med i førebuinga og leia ein tung norsk delegasjon.³⁸ Bispemøtet valde Bernt Støylen som utsending – med Peter Hognestad som vara.³⁹ Støylen var ikkje heilt restituert etter ei lang sjukelege, og dermed vart Hognestad ein av dei nesten 700 delegatane frå 37 land. Både den ortodokse og den protestantiske kyrkjefamilien var godt representert, men den romersk-katolske takka nei til invitasjonen. Biskop Söderblom vona at møtet skulle føre til åndeleg fornying med aktivt fredsarbeid og felleskyrkeleg kamp mot sosial urett og naud. Hognestad opplevde brei semje om det generelle, nemleg «eit samfundsliv i kristeleg kjærleik. Men daa det kom til dei serlege oppgaaavor for dette kjærleikslivet, gjekk meiningane fraa kvarandre.»⁴⁰

I praksis er det heller ikkje lett å skilje mellom tru og liv. Trass i fokuset på moral og samfunnsansvar kom det opp ein stor debatt om forståinga av «Guds rike». Somme hevda at riket vert realisert gjennom gode gjerningar og kristeleg innverknad på samfunnet. Andre meinte det var naivt å tru at menneske kunne gjere stort med den syndige verda. Gudsriket var for dei noko som Herren sjølv skal opprette ved enden av tida. Både i dette og andre spørsmål var der naturleg nok også mange mellomstandpunkt. Høgdepunktet i Stockholm skal ha vore ei gudsteneste der nesten alle utsendingane tok del i nattverden.⁴¹

To år seinare fekk Peter Hognestad vere med på det fyrste stormøtet i Faith and Order. Det vart halde i Lausanne frå 3. til 21. august 1927, og biskopen fortalde i *Syn og Segn* at det møtte om lag 400 utsendingar frå rundt 100 kyrkjesamfunn over heile verda: «... baade kvite og gule og svarte folkeslag.»⁴² Dei fleste protestantiske kyrkjer

var med, og like eins var dei ortodokse talrikt til stades. Den romersk-katolske kyrkja var derimot avvisande og tok ikkje del i økumeniske møte før i etterkrigstida.⁴³ Under samlinga i Lausanne var det enkel gudsteneste kvar søndag og morgonandakt ved opninga av kvar forhandlingsdag. Hognestad opplevde ei «freds og brorskaps aand».⁴⁴ Det var brei semje om at kyrkja var kalla til einskap og om at den apostoliske og den nikenske truvedkjenninga måtte ligge til grunn for ei sameining. Om embets- og sakramentssyn kom dei ikkje stort lenger enn til å vere samde om å vere usamde: «Ein fann at det var betre enn aa finna bleike og blodlause kompromissformlar som alle kunde semjast um.»⁴⁵

I den tunge norske delegasjonen med to juristar og sju teologar var det særleg pastor Mikael Hertzberg og teologi-professor Olaf Moe som saman med biskop Hognestad gjorde seg gjeldande. Størst merksemd vekte ifølgje Lars Østnor Hognestads innlegg om vegen frå dei mange eksisterande kyrkjene til full einskap.⁴⁶ Biskopen framheva at for trua er kyrkja allereie ei. For verda si skuld må det arbeidast for at den «indre» eller åndelege einskapen vert synleg.⁴⁷ Med det meinte ikkje Hognestad at alt skulle bli einsforma og likt. Tvert om såg han det som ein rikdom at einskapen kunne kledast i ulike former, og han våga seg til ei sterk samanlikning: «Naar Gud er triunus (trieining), kvi kann daa ikkje hans kyrkja vera triuna eller multiuna (mangeinig)?»⁴⁸

Biskop Hognestad såg føre seg ein trestegs-veg til målet: «1. Sameining (federation), 2. samband (union), 3. einskap (unity)». Det realistiske var å byrje med ein føderasjon der ein lærte kvarandre betre å kjenne, og til det gav han svært praktiske råd: «1. eit sams organ, ei tidsskrift som me kunde kalla 'Ecclesia', 2. personlege gjestingar hjaa kvarandre og utskifting av gudstenestor, 3. konferansar, møte, baade serskilde av konfesjonskyrkjone og aalmenne millomkonfesjonelle møte».⁴⁹ «Wenn wir im christlichen Glauben einig sein wollen, möchten dann nicht verschiedene Gebräuche uns trennen!» uttrykte Hognestad ifølgje eit referat frå konferansen.⁵⁰ Han appellerte sterkt om sams nattverdfeiring:

Skal me ikkje faa sams nattverd her paa møtet? Skulde me reisa heim att utan det, vert det for meg eit stort vonbrot. Ja, eg trur det vil verta ei skam for konferansen [...] vaar norske kyrkja tek imot gjester fraa andre konfesjonar ved nattverdsbordet, og eg hev ikkje noko imot aa vera gjest ved nattverdsbordet i ei onnor kyrkja, liksom eg i det vanlege livet kann vera gjest i andre hus der det raader andre skikkar enn i mitt eige [...] Eg bed i Jesu namn: Lat oss vera eitt in communione mensæ Domini!⁵¹

Peter Hognestad var på mange måtar ein konservativ lutheranar, men det hindra han ikkje i å setje pris på fellesskap med andre truande. Han måtte registrere at ytre skikkar skilde meir enn trua, og han var svært skuffa over at det ikkje vart nokon sams nattverd i Lausanne: «Apostelen manar oss til gjestmildskap, men kyrkjone hev ikkje enno lært denne dygdi som dei skulde».⁵² Det lutherske prinsippet om at det for sann kyrkje-einskap *ikkje* trengst einsarta tradisjonar, skikkar eller seremoniar, såg Hognestad som beste basisen for vidare økumenisk arbeid: «Det er det som artikkel 7 i vaar augsburgske truvedkjenning segjer, og eg kann ikkje anna segja enn at eg fekk stor vyrdnad for vaare lutherske reformatorar som saag so klaart i dette stykket for 400 aar sidan.»⁵³ Etter vedkjenninga (CA VII) er det for sann einskap nok å vere samde om læra av evangeliet og forvaltinga av sakramenta. Derimot trengst det ikkje like menneskelege *traditiones, ritus* eller *ceremonias*.⁵⁴

Internasjonalt samkvem og kristent fredsarbeid var Peter Hognestad oppteken av alt før han møtte dei anglikanske økumenane i 1919. Presteskapet i Bergen hadde reagert på utbrotet av fyrste verdskrigen med ei eiga fredsgruppe.⁵⁵ I mai 1915 fekk dei skipa Norske Presters Fredsforening. Då hadde nesten halvparten av prestane i Den norske kyrkja teikna seg som medlemmer, og oppslutnaden auka snart til rundt 70%.⁵⁶ Fleire pastorar frå andre kyrkjesamfunn vart med, men leiinga låg lenge hjå statskyrkjeprestar i Bergen.⁵⁷ Biskop Hognestad var gjennom mange år president for den norske foreininga og medlem av det internasjonale styret.⁵⁸

I denne rolla arbeidde han mellom anna for at ein «fredssøndag» skulle markerast i alle kyrkjer – med gudsteneste eller foredrag, oppretting av lokale komitéar og pengeinnsamling til «kirkenes store fredsarbeide verden over». ⁵⁹ Tiltaka var knytte til den økumeniske World Alliance for Promoting International Friendship through the Churches. Alliansen som var oppretta i 1914 vart i mellomkrigstida rekna som ein hovudorganisasjon i arbeidet for kristen einskap – i lag med Faith and Order og Life and Work. ⁶⁰

Peter Hognestad følgde opp det internasjonale og felleskristne engasjementet gjennom resten av bispeåra. Etter eit rekreasjonsopphald i Tyskland våren 1931 såg han fram til ein Englands-tur frå midt i august til fyrste veka i september. Han skulle representere Den norske kyrkja på møte både i Faith and Order's «Continuation Committee» i London og deretter i den kyrkjelege verdsalliansen for fredssaka i Cambridge. Men Hognestads helse var ikkje lenger det ho hadde vore, og etter lækjar-råd fann han å måtte halde seg heime. Under ein kveldstur på Klosteret 1. september seig han om og døydde. ⁶¹

Det sentrale

Ved hundreårsminnet for Grunnlova hylla Peter Hognestad bibelomsetjaren Alexander Seippel for å ha teke på alvor «... Luthers tanke at Guds ord skal flytja heim i stova til folk og tala fullt ut paa heimemaalet [...] No gjeld det berre at bibelen vert ferdig til hundradaarsfesten for Bibelselskapet i 1916 eller i minsto til reformationsfesten i 1917.» ⁶² Så fort gjekk det ikkje, men Hognestad gjorde sjølv ein stor innsats slik at den nynorske «Fyrebilsbibelen» kom ut i 1921. Inspirert av livsverka åt Martin Luther og Ivar Aasen sytte han for at dei religiøse tekstene vart kledde i eit naturleg norsk folkespråk.

Så seint som i 1893 skreiv teologen Torleif Homme at «Maalsak og Vantru høyrer i hop som Samsystkin». ⁶³ Redaktør Rasmus Steinsvik repliserte at «Va dæ skrifter, som ikkje berre for mæ orklang, men som hadde aalvor aa liv i seg, so vilde dei kje berre vere kjærkomne for gudelege maalfolk, men dei vilde drage alt fleire aa fleire te maalsaka». ⁶⁴ Det fekk Steinsvik rett i. Gjennom bibelomsetjing, liturgi, salmar, katekismeutgåver og andre religiøse tekster vart norsk folkespråk «helga» på ein måte som vanskeleg kan overvurderast. Ei i utgangspunktet lita og til dels vanvyrd rørsle fekk vind i segla og monaleg statusheving gjennom denne «kristninga». ⁶⁵ I arbeidet med å utvide domenet for «bondemålet» frå stev og folkelivsskildringar til høggprosa, skule- og kyrkjespråk var Hognestad heilt sentral. Utan Blix-salmane og utan innsatsen åt menn som Bernt Støylen, Anders Hovden og Peter Hognestad ville landsmålet vanskeleg fått så rask og så vid utbreiing som det gjorde. Og den dag i dag står nynorsken sterkare i kyrkja enn mange andre stader. ⁶⁶

I samtida vart Peter Hognestad til dels oppfatta som ein representant for særinteresser som målsak, edruskap, nasjonalt og kristeleg ungdomsarbeid. Særleg skapte språkstriden steile frontar: «En stor del av Bergens publikum *kjente* ikke biskop Hognestad. Han var for dem bare landsmålsbispnen.» ⁶⁷ Denne artikkelen har gjeve glimt av at han var så mykje meir. Peter Hognestad var stolt jærbu, nordmann og verdsborgar. Han var overtidd lutheranar og økumen. Kristentraua og omtanken for folket var så trygt rotfeste at greinene kunne strekkast langt ut.

I internasjonalt kyrkjeliv såg Hognestad at den lutherske «mellomposisjonen» hadde særlege føresetnader for kommunikasjon og auka samforståing. I det norske kyrkjelandskapet stod han avgjort på den konservative sida teologisk, men han hadde vener i ulike leirar, og skilde synsmåtar hindra ikkje samarbeid om viktige saker. Engasjementa for norsk bibel- og kyrkjespråk så vel som for internasjonalt samkvem og økumenikk handla om å rydde veg for den kristne bodskapen. *Dagen*-redaktøren Lavik opplevde biskopen som «virkelighetsnær og alltid midtpunktssøkende». ⁶⁸

Ein nær ven og medarbeidar gjennom mange år, domprost Ole Iversen, framheva at det sentrale i Hognestads forkynning var «det enkle budskap om Guds kjærlyghet i Kristus».⁶⁹ Han ville formidle kjernen i bibelsk kristendom. Vanskeleg språk, historiske skikkar eller menneskeleg meiningsbrytning måtte ikkje hindre bodskapen i å kalle alle heim – til seg sjølve, til den kristne kyrkja og til Gud.

FORKORTINGAR I NOTANE

BB	Bjørgvin biskop
KoK	Kirke og Kultur
LK	Luthersk Kirketidende
LTB	Lokalsamlinga ved Time bibliotek, Bryne
MFa	Menighetsfakultetets arkiv, Oslo
NBL	Norsk Biografisk Leksikon
NBO	Nasjonalbiblioteket, Oslo
PA	Privatarkiv
SAB	Statsarkivet i Bergen
SoS	Syn og Segn
StSt	Stille Stunder

Notar:

- 1 Hognestad, Peter (1904). «Eg trur vi får fram dimensjonane ved dei som reiste eit nynorsk kyrkjemål, når vi ser at dei fullførte reformasjonen i Noreg». *Furre, Berge* (2007). «Da nynorsk vart kyrkjemål», *SoS*, 20.
- 2 Jf. Holter, Åge [1966]. *Det norske bibelselskap gjennom 150 år* (Oslo: Grøndahl), 404–421; Holter, Åge (1990). «Kampen for norsk bibel og norsk bibelspråk». *Bibelen i Norge* (Oslo: Det norske bibelselskap), 90; og Kullerud, Dag (2016). *Bibelen. Boken som formet vår kultur* (Oslo: Verbum), 221.
- 3 Jf. Engeset, Jens Kåre (2002). *Anders Hovden. Diktarprest og folketalar* (Oslo: Samlaget); Løvlie, Birger (2007). *Kor mykje stort ... Matias Orheim, hans bidrag til vestnorsk kultur og kristenliv* (Trondheim: Tapir); Aschim, Anders (2008). *Ein betre vår ein gong. Elias Blix* (Oslo: Samlaget); Runde, Olga Støylen (2008). *Bernt Støylen. Ein biografi* (Oslo: Samlaget); Sandvik, Bjørn (2010). *Språkstrid og salmesang. Vår nynorske salmeskatt* (Trondheim: Tapir); Halse, Per (2011). *Gudsord og folkespråk. Då nynorsk vart kyrkjemål* (Trondheim: Tapir).
- 4 Halse, Per (2016). *Peter Hognestad. Språkstrid og heilag fred* (Oslo: Samlaget).
- 5 P. Hognestad til broren Eivind 27.2.1887; LTB, PA-12, 4.
- 6 P. Hognestad til A. Garborg 18.7.1902; NBO, Brevs. 140.
- 7 «Attersyn paa livssoga mi», *Den 17de Mai* nr. 91, 17.4.1916; jf. LK nr. 18, 29.4.1916.
- 8 P. Hognestad i brev 2.5. og 25.6.1881, like eins til faren
- 9 Hognestad, Peter (1904). *Evangelisk salmesong og Elias Blix* (Oslo: Norigs ungdomslag), 9–10.
- 10 Same 14 og 20. Jf. «Eg trur vi får fram dimensjonane ved dei som reiste eit nynorsk kyrkjemål, når vi ser at dei fullførte reformasjonen i Noreg». *Furre, Berge* (2007). «Da nynorsk vart kyrkjemål», *SoS*, 20.
- 11 Bondevik, Jarle (2003). *Og ordet vart nynorsk. Soga åt den nynorske bibelen* (Bergen: Norsk bokreidingslag), [86]–88 og 128.
- 12 «Ikke til Efterfølgelse»; *Aftenposten* nr. 201, 20.3.1901. *Johannes-kyrkja låg ved Christiania torv (mellom Stortinget og Akershus festning) med heile 1250 sitjeplassar. Her var Chr. Bruun res.kap. frå 1893 og sokneprest 1898–1918. Sviktande fundament gjorde at kyrkja vart stengd – og riven i 1928.*
- 13 L. Løvenskiold til MF-styret 2.11.1908; MFa, boks Abc/L0001.
- 14 W., «Menighedsfakultetet og Maalet», *Morgenbladet* nr. 516, 16.9.1908.
- 15 J. Martens til P. Hognestad 20.3.1923; NBO, Brevs. 325.
- 16 Lavik, Johs. (1931). «Biskop Hognestad er død», *Dagen* nr. 203, 2.9.
- 17 Halse (2011), 287–293.
- 18 «Kveldsong», *Norsk Barneblad* nr. 48, 4.12.1904 (s. 192).

- 19 P.H[ognestad], «Ein kveldsong», *StSt* nr. 21, 28.5.1910.
- 20 Aarset, Terje (2009). *Den nynorske songskatten* (Bergen: Fagbokforlaget), 121.
- 21 *Tekster og historiske opplysningar etter Aarset* (2009), 115–119.
- 22 Nummera 33, 414, 817, 818 og 858 i *Norsk Salmebok 2013*.
- 23 Hognestad (1914), 16. Jf. Halse (2011), 192–194.
- 24 Hognestad, Peter (1916b). «Professor Seippels bibeloversættelse», *LK* nr. 6, 87–91. Jf. Lande, Lomheim og Stubseid (2001). *Sjønna på Elbursfjell. Alexander Seippel – livet og livsverket* (Kristiansand: Høyskoleforlaget), 96–120.
- 25 Hognestad, Peter (1923). *Kristendomsopplæring i skulen og Den nye normalplanen* (Bergen: Lunde), [5].
- 26 T.d. Hognestad, Peter (1902). «Heim til Gud. Nokre tankar um det kristelegge i kristendomen», *KoK* 9, [162]–178 og Hognestad, Peter (1916c). «Tilbakeblik paa min livshistorie», *LK* 53, nr. 18, 275.
- 27 Hognestad (1902), [162]–163.
- 28 Halse (2016), særleg ss. 58–61. Alt andre søndagen i byen gjekk han med to kameratar til Frognersæteren, og seinare fekk han seg m.a. ein dagstur med tog til Eidsvoll; P. Hognestad til heimen 15.9.1886; til Maren og Lars [systema med mann] 7.9.1889; *LTB*, PA-12, 2.
- 29 Jf. Aschim (2008), ss. 425–426.
- 30 P. Hognestad til broren Hans 3.10.1889; *LTB*, PA-12, 2.
- 31 Oftedal var sjømannsprest i Cardiff 1866–68 og Meyer i Antwerpen 1869–73. Det norske misjonsselskap vart skipa i Stavanger 1842 og oppretta misjonsskule i byen året etter. Her kom også den fyrste søndagsskulen i Noreg (1844), dei fyrste foreiningane for Israels-misjon (1844) og sjømannsmisjon (1861). I 1868 vart Ynglinge-foreininga i Stavanger den andre i landet; jf. Baasland, Ernst (2003). *Korsfylket. Rogalands røtter inn i vår tid* (Stavanger: Mo-saikk), særleg ss. 241–243.
- 32 P. H[ognestad], «Brev fraa Tyskland», *StSt* nr. 19, 9.5.1908 s. 74.
- 33 Flatø, Lars (1982). *Den store liturgirevisjonen i vår kirke 1886–1926* (Oslo: Gyldendal) og Oftestad, Bernt (2002). «Jensen, Gustav Magerth», *NBL* 5, 95–96.
- 34 P. Hognestad til foreldra 23.9.1902; *NBO*, Ms 8* 2155.
- 35 Føreordet i Jensen, Gustav (1918). *Bønebok* (oms. Hognestad, Bergen: Lunde), [6].
- 36 P. H[ognestad], «Gudstenesta i Skotland og England m.m.», *StSt* nr. 32, 13.8.1910 s. 126.
- 37 Hognestad, Peter (1928a). «Kyrkjemøtet i Lausanne», *SoS*, [I].
- 38 Med mellom andre teologi-professorane Lyder Brun og Olaf Moe; Østnor, Lars (1990). *Kirkens enhet. Et bidrag til forståelsen av norske teologers oppfatning av det økumeniske problem i mellomkrigstiden* (Oslo: Solum), 31; jf. Østnor, Lars (1984). «Lutherdom og økumene. Nordisk lutherdoms syn på luthersk identitet og økumenisk åpenhet i midten av 1920-årene», *Kyrkohistorisk årsskrift*, 159.
- 39 Sak 5 i Bispemøtet september 1924; SAB, BB, bispemøte, boks 1 (1917–1924).
- 40 Hognestad (1928a), 8.
- 41 Molland, Einar (1976). *Kristenhetens kirker og trossamfunn* (Oslo: Gyldendal), 371–372.
- 42 Hognestad (1928a), 2.
- 43 «Mest alle evangeliske kyrkjer var representera, like eins den ortodokse, d.v.s. den gresk katolske kyrkja, ogso det dei kallar den gamal-katolske kyrkja var med, det er katolikar som ikkje vil vita av paven. Men romarkyrkja heldt seg burte, det var berre tvo romerske katolikar som møtte privat»; Hognestad (1928a), 2–3; jf. Molland (1976), 128–129 og 372; Tjørhom, Ola (2005). *Kirkens enhet – for at verden skal se og tro* (Oslo: Verbum), 28–29.
- 44 Hognestad (1928a), 3.
- 45 Same, 4.
- 46 Østnor (1990), 35.
- 47 Hognestad (1928a), 6. Denne tanken frå Jesu avskilsbøn for læresveinane (Joh 17, 21) er framleis eit vesentleg tildriv for økumenisk arbeid; jf. Nilsen, Else-Britt (2016). «Norges Kristne Råd – et fellesskap av kristne kirker og trossamfunn i Norge.» *Norsk Tidsskrift for misjonsvitenskap* 70, nr. 1, 40.
- 48 Hognestad (1928a), 5. Jf. Østnor (1984), 165 og (1990), 35.
- 49 Hognestad (1928a), 7.
- 50 Her etter Østnor (1990), 35.
- 51 Hognestad (1928a), 6.

52 Same, 7.

53 Same, 8. Jf. hans lengre utgreiing Hognestad, Peter (1928b). «Kyrkjetru og samlingsveg», Moe, Hognestad og Hambro (1928). *Arbeidet for kirkens enhet. Hvor står vi?* (Oslo: Selskapet til kristelige andaktsbøkers utgivelse), 29–57.

54 Hjø Hognestad erve minne eller kyrkjeskikkar og bruk; Hognestad (1928a), 5

55 Klaveness, Fr. (1915), «Fredssaken og presteskapet», LK, 123–125.

56 Agøy, Nils Ivar (2011). *Kirken og arbeiderbevegelsen* (Berger: Fagbokforlaget), 525; jf. Østnor (1990), 27.

57 Jf. Blom Svendsen, H.S. (1950). *Den norske kirkes presteforening 1900–1950* (Oslo: Den norske kirkes presteforening), 40; Amundsen, Arne Bugge [2000]. *Kollegialitet og interessekamp. Den norske kirkes presteforening 1900–2000* (Oslo: Verbum), 144–146 og LK 1920, 525.

58 Østnor (1990), 27.

59 Oppmodingar m.a. i LK 1920, 525 og 1926, 623; jf. Østnor (1990), 28.

60 Molland (1976), 370.

61 Jf. Mannsåker, Jon (1931). «Biskop Peter Hognestad», *Norsk Aarbok* 12, [149].

62 Hognestad (1914), 17.

63 Homme, Torleif (1893). «Maalsaki og Vantrui», *Firda* nr. 48, 3.6.; jf. Halse (2011), 209–215.

64 Steinsvik, Rasmus (1893). «Torleif Homme aa vantrua», *Firda* nr. 48, 21.6.

65 Halse (2011), 215, 251–253 og 295–296; jf. Hoel, Oddmund Løkensgard (2009). *Målreising og modernisering i Noreg 1885–1940* (Trondheim: NTNU), 194–202 og 215–221.

66 Jf. «Mange tenker ikke over at kirken er blant de flittigste nynorskbukererne i Norge. Overalt i landet, også i utpregede bokmålsområder, holdes det knapt en gudstjeneste uten at det synges én eller flere nynorsksalmer»; Sandvik (2010), [6].

67 Lavik (1916).

68 Same.

69 «Ved biskop Hognestads bære. Domprost Iversens tale ved gravferden idag»; *Dagen* nr. 206, 5.9.1931.

